

MIROSLAV BERTOŠA, »MLETAČKA ISTRA U XVI i XVII STOLJEĆU«, I—II, Pula 1986, str. 839.

Stoljeća koja Bartoša opisuje, stoljeća su mletačke vlasti, pod koju je najveći dio Istre potpao između XIII. st. i početka XV st. Poluotok, koji je bio blizu tuđinske metropole i na početku njezina limesa, mogao je u sretnijim prilikama napredovati. Međutim, kako pisac kaže: »Stoljeća prosperiteta Prejasne Republike ne poklapaju se s napretkom njezina istarskog posjeda, ali će doba nazatka dovesti do katastrofalnog propadanja mletačke Pokrajine Istre«. Pisac naglašava kako »samo stotinu mletačkih milja istočno od veličanstvenih i skupih građevina Serenissime« u malaričnoj magli nazaduju »nekada perspektivni gradovi«. Mlečani su ih pretvorili u kolonijalni posjed, zanimljiv toliko koliko je koristan. Od XII. st. do druge pol. XVI. st. bilo je napušteno i nestalo je više od 70% sela, a ostalo je neobrađeno više od 90% zemljišta. Ratovi, kuge, malarija, klimatski faktori, glad i kolonijalni status prorjeđivali su i uništavali pučanstvo. Stvarnost pusta i neobrađena poluotoka uvjetovala je smišljeniju mletačku politiku naseļivanja od XVI. st.

Proučavajući kolonizaciju pisac je došao do novih spoznaja, ispravio je neka zastarjela i pogrešna mišljenja i zaključio kako je kolonizacija bila trajan proces, prvenstveno gospodarski, ali i sa strateškim značenjem.

Zadržavši se na primjerima neuspjelih (bolonjska ratarska kolonija 1560—67. i hajdučka 1671—75. u Puljštini) i uspjelih (naselјivanja Dvigrada i osobito Premanture) kolonizacija, Bertoša upućeno, sigurno, ponekad možda preoprezno, raspravlja o naselјivanju. Nije mimoišao ni nade kolonista ni otpor starosjedilaca, odustajanje i uspjeh, analizirao je asimilaciju i narodnosno prevladavanje, gospodarske oscilacije i mletačku politiku. Kolonizacija nije imala velikih rezultata, ali je u istarskim prilikama značila mnogo (1741. u mletačkom dijelu Istre bilo je 69 415 stanovnika, tj. 16 650 ili 31,55% više nego 1554), kako u demografskom tako i u ekonomskom smislu.

Doselјenici su bili Talijani, Hrvati, Albanci, Crnogorci, Grci, dakle heterogeni odražaj mletačkog posjeda te dosega diplomacije i utjecaja. Mnogi se od njih nisu održali, čitave su se skupine povlačile u zavičaj, a najviše se održalo naših ljudi. Bertoša piše: »Uza sve što su migracijska strujanja iz južnoslavenskih pokrajina u Istru u XVI i XVII stoljeću bila etnički heterogena, ona su zadržala pretežno hrvatsko etničko obilježje. Prema Istri je u prvom redu bila usmjerena dijaspora hrvatskoga katoličkog žitelјstva iz zapadne Bosne, Hercegovine, Dalmacije, otoka i susjednih hrvatskih zemalja pod Austrijom«. To potvrđuju i jezikoslovna istraživanja.

Skicirajući »osnovne crte istarske etničke situacije u XVI i u prvim desetljećima XVII stoljeća«, Bertoša utvrđuje kako se u južnoj Istri etnički sastav počeo bitnije mijenjati u korist hrvatskoga u XVI st. i još više u XVII st., da u Dvigradu, Labinštini i Barbaštini doselјivanje povećava i učvršćuje autohtoni hrvatski element, iako u samom Labinu poslije jača talijanski, te da se u Balama hrvatski doselјenici izjednačuju s romanskim etničkim elementom. U Pazinskoj pak knežiji pod austrijskom vlasti seobe su »ojačale stare kompaktne hrvatske seljačke mase, ili popunile praznine nastale uništavanjem i bijegom hrvatskih starosjedilaca.«

Među zlima koja su harala Istrom pisac je opisao tzv. uskočki rat ili rat za Gradišku (1615—1618), koji je u Istri potrajao dulje nego na drugim ratištima gdje je završio Madridskim mirom u rujnu 1617. Pisac opisuje prilike uoči rata, ratne uzroke i povode, zbivanje za rata i njegove posljedice. Prati on nesmiljeno uzajamno pljačkaško ratovanje s obje strane mletačko-austrijske granice u Istri. Pljačkalo se radi vlastitog izdržavanja, uništavalo radi potkopavanja neprijateljske ljudske sile i gospodarstva, a plod su bili katastrofalno srozavanje ekonomije, demografski pad, dugovi, pustoš, siromaštvo, glad. Bilo je ubijeno 30—50% pučanstva, porušeno ili zapaljeno 60—99% kuća, napušteno 90—98% obradivoga tla te zaklano, odvedeno ili uništeno 90—99% stoke. »Strahovita razaranja materijalnih dobara, jednako Kraljevaca kao i Benečana, izjednačila su u gladi, općoj bijedi, smrti... i pobjednika i pobijedenog«, kaže pisac, a vrbnički pop onda još zapisuje: »I bi kruto veliki rat, da Bog zna broj ljudi kolikih pogibe. Istria bi vsa poplinena.« Bertoša kao jedan od »najbesmislenijih i najfatalnijih nasljed« rata vidi u tome što su se »hrvatski mletački podanici (Benečani) i hrvatski podanici austrijskog nadvojvode, cara i kralja (Kraljevci) identificirali s feudalnim banderijima svojih gospodara i pod njihovim vexillumima jurišali na ljude iste klasne i etničke pripadnosti«. Stoga on i sudjelovanje uskoka u ratu u Istri ne ocjenjuje kao naprednu protutuđinsku borbu, nego »kao nesretno manipuliranje našim ljudima u tuđim taborima, potčinjavanje interesima stranih sila koje su podijelile vlast nad martirijskim istarskim svijetom i gurnule hrvatsko (a manjim dijelom i slovensko i talijansko) žiteljstvo u brutalni bratoubilački rat«.

Sukobe na mletačko-austrijskoj granici, koji su izbijali od XVI do XVIII st., pisac ocjenjuje kao prokletstvo ljudi oko granice s trajnim posljedicama u njihovu mentalitetu i razrožnosti, iako su pripadali istom narodu.

Izrazom iz izvora, domaća kuga, Bertoša je naslovio članak o razbojništvu na Poreštini, žalosnu, ali i nezanemarlivu pojavu u onim vremenima. Razbojništva su uz glad i siromaštvo pogađala stanovništvo pridonoseći općoj nesigurnosti, opasnostima i strahu.

Bertoša nije mimošlao ni stanovite »ekološke« pokušaje uređenja gradova u prvoj polovici XVII st. i melioracijskih radova u porečkoj i rovinjskoj luci, koji su imali privremen ili nikakav uspjeh. On je također dotaknuo »neotkriveni svijet istarske subalterne kulture« pa se možemo nadati njegovu istraživanju u tom smjeru.

Bertoša je s ova dva sveska upotpunio svoje istraživanje istarske povijesti i svakako položio temelj ikojoj budućoj sintezi istarskog XVI i XVII st.

Trpimir Macan